

Szczecin, 7.11.2022

dr hab. Beata Świecka prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Ekonomii i Finansów
Katedra Finansów i Bankowości
beata.swiecka@usz.edu.pl

RECENZJA

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR MARLENY GRZELCZAK "DETERMINANTY OBROTU BEZGOTÓWKOWEGO W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ" NAPISANEJ POD KIERUNKIEM NAUKOWYM DR HAB. AGNIESZKI CZAJKOWSKIEJ, PROF. UŁ I PROMOTORA POMOCNICZEGO DR KATARZYNY MISZCZYŃSKIEJ

WPROWADZENIE

Podstawą opracowania recenzji jest Pismo Przewodniczącego Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse dr hab. Rafała Matera, prof. UŁ przesłane dnia 11.10.2022 w sprawie uchwały o powołaniu na Recenzenta rozprawy doktorskiej mgr Marleny Grzelczak. Recenzję przedstawiam zgodnie z literą art. 14 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017 poz. 1789 z późn. zm.) w związku z art. 179 ust 1 i ust. 3 pkt 2 lit. b ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz. 1669 z późn. zm. Niniejsza recenzja zawiera: (1) ocenę znaczenia problemu badawczego i oryginalności rozwiązania przedstawionego w pracy, (2) ocenę zakresu ogólnej wiedzy wykorzystanej w tym rozwiązaniu i jego interpretacjach, oraz (3) ocenę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej ujawnionej w trakcie przygotowania wyników pracy i jej prezentacji.

OCENA ZNACZENIA PROBLEMU BADAWCZEGO OCENA ORYGINALNOŚCI PRZEDSTAWIONEGO W PRACY ROZWIĄZANIA

Podjęta problematyka dotycząca płatności bezgotówkowych, a zwłaszcza poszukiwania determinant wpływających na obrót bezgotówkowy jest przedsięwzięciem złożonym i wartym realizacji w rozprawie doktorskiej. Autorka podjęła się opracowania tematu aktualnego i ważnego zarówno z punktu widzenia nauki jak i praktyki. Obszar istotny i rozwojowy,

wymagający szczegółowych analiz i pogłębienia w sferze nauki i empirii. Stwierdzam, że wybór obszaru badań, a także tematu rozprawy należy uznać za trafny oraz w pełni uzasadniony potrzebami nauki i praktyki. Praca wpisuje się w nurt (dziedzinę) nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse w obszar finansów gospodarstw domowych.

Sam temat dysertacji wskazywał na dość dobre opracowanie badanej tematyki w literaturze przedmiotu, jednakże pomysł na jego realizację w postaci modelowej jest oryginalny i stanowi wartość dodaną w nauce w zakresie czynników wpływających na obrót bezgotówkowy. Nie ukrywam, że jest pewien niedosyt związany z szerszym uwzględnieniem płatności mobilnych, jak również uwzględnienie trendów światowych jak CBDC (Central Bank Digital Currency), czy też odniesienie do kryptowalut.

OCENA ZAKRESU WYKORZYSTANEJ WIEDZY ORAZ UMIEJĘTNOŚCI SAMODZIELNEGO PROWADZENIA PRACY NAUKOWEJ

1. Punktem wyjścia do prowadzonych rozważań Autorka przyjęła cel główny którym jest „identyfikacja i ocena czynników ekonomicznych oraz pozaekonomicznych determinujących korzystanie z płatności bezgotówkowych przez konsumentów oraz ich empiryczna weryfikacja w ujęciu mikro- i makroskali w latach 2004–2018.”
2. Cel główny sformułowany prawidłowo. Jest klarowny i jasny. Ukazuje kierunek badań Autorki.
3. „W ramach eksploracji problemu badawczego wyodrębniono następujące cele pośrednie:
 - A. Wskazanie głównych uwarunkowań prawnych obrotu bezgotówkowego w Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem polskich regulacji prawnych oraz systematyka pojęć dotyczących obrotu bezgotówkowego w ramach problematyki systemu płatniczego.
 - B. Przegląd literatury polskiej i zagranicznej oraz zidentyfikowanie głównych nurtów badawczych związanych z obrotem bezgotówkowym i jego determinantami.

C. Ocena zmian obrotu bezgotówkowego z zastosowaniem kart płatniczych w „starych” i „nowych” krajach członkowskich Unii Europejskiej w latach 2004–2018.

D. Identyfikacja czynników wpływających na korzystanie z wybranych usług płatniczych związanych z obrotem bezgotówkowym w ujęciu mikroskali, a także ocena zależności między stopniem zaawansowania obrotu bezgotówkowego polskich konsumentów a wybranymi ich cechami socjodemograficznymi i cechami instrumentów płatniczych w kontekście zaspokajania potrzeb finansowych konsumentów na podstawie badań własnych z zastosowaniem kwestionariusza ankiety.

E. Ocena wpływu, siły i kierunków oddziaływania kluczowych czynników na obrót bezgotówkowy, mierzony liczbą i wartością transakcji kartami płatniczymi w ujęciu makroskali, tj. w „starych” i „nowych” krajach Unii Europejskiej w latach 2004–2018.”

4. Liczba celów pośrednich jest dość duża, ale nie za duża. Pewne wątpliwości budzi sformułowanie celu pośredniego drugiego, a zwłaszcza jego pierwszej części. Wydaje się, że wystarczyłoby przedstawienie tylko tej ostatniej części: „Zidentyfikowanie głównych nurtów badawczych związanych z obrotem bezgotówkowym i jego determinantami.” W celu zwiększenia przejrzystości zapisu celów pośrednich mile widziany byłby zapis skrótu CP1., CP2...podobnie jak i celu głównego CG. Pozytywnie oceniam cel główny oraz cele pośrednie, które zostały sformułowane w sposób poprawny i nie budzący zastrzeżeń.
5. „Przyjęto następującą hipotezę główną: w „starych” i „nowych” krajach Unii Europejskiej rozwój obrotu bezgotówkowego, w szczególności z wykorzystaniem kart płatniczych, warunkują oddziałujące z różną siłą determinanty ekonomiczne, socjodemograficzne, kulturowe i czynniki związane z infrastrukturą płatniczą. Nie zgłaszam zastrzeżeń do hipotezy głównej. Zastanawia jednak położenie ciężkości w na przestrzennych charakter badań czyli kraje „stare” i „nowe” UE, a nie np. nie rodzaje produktów, zwłaszcza płatności mobilne.
6. Określone zostały cztery hipotezy szczegółowe:
„H1: Szara strefa destymuluje obrót bezgotówkowy, a z drugiej strony rozwój obrotu bezgotówkowego wpływa na zmniejszenie rozmiarów szarej strefy.

H2: Istnieje związek między stopniem zaawansowania obrotu bezgotówkowego w Polsce, mierzonym wskaźnikiem włączenia płatniczego a wybranymi cechami socjodemograficznymi konsumentów, czynnikami ekonomicznymi i charakterystykami instrumentów płatniczych.

H3: Czynniki ekonomiczne, socjodemograficzne, kulturowe i związane z infrastrukturą płatniczą z różną siłą oddziałują na obrót bezgotówkowy, mierzony liczbą transakcji kartami płatniczymi w krajach UE-15 i UE-13.

H4: Czynniki ekonomiczne, socjodemograficzne, kulturowe i związane z infrastrukturą płatniczą z różną siłą oddziałują na obrót bezgotówkowy, mierzony wartością transakcji kartami płatniczymi w krajach UE-15 i UE-13.”

Nie mam zastrzeżeń co do hipotez szczegółowych. W kolejnych pracach proponowałabym jednak zastosować oznaczenie skrótowe hipotezy głównej HG i hipotez szczegółowych HS.

7. Rozważania zawarte w rozprawie zostały oparte na obszernej i zróżnicowanej literaturze przedmiotu. Sporą część wykorzystanych materiałów źródłowych stanowią dane z Europejskiego Banku Centralnego, Banku Światowego, Eurostatu (i innych), a także literatury światowej, co należy uznać za właściwe i pożądane.
8. Wybór zmiennej zależnej – obrót bezgotówkowy tworzony przez zmienne: liczba i wartość transakcji kartami jest prawidłowy.
9. Zastosowane metody badawcze nie budzą zastrzeżeń. Są adekwatne i właściwie dobrane.
10. Układ i struktura pracy prawidłowa. Tytuły rozdziałów, ich kolejność oraz proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami nie budzą zastrzeżeń. Praca składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem i zakończonych zakończeniem, spisem literatury oraz spisem tabel, schematów, wykresów a także załączników. Praca obejmuje swoim zakresem 335 stron, w tym 21 stron stanowi bibliografia, która jest bardzo bogata. Dopełnieniem stanowi załącznik zawierający wzór ankiety wraz z zbiorczym zestawieniem wyników badań pierwotnych.
11. Praca przejrzysta i czytelna. Struktura rozprawy jest adekwatna do tematu. Tytuły rozdziałów, jak również ich części (podpunkty), w stopniu dobrym odzwierciedlają problemy zawarte w celach pośrednich.
12. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, z czego rozdziały: pierwszy i drugi są w dużej mierze rozdziałami teoretycznymi, rozdział trzeci i czwarty rozdziałami empirycznymi zaś rozdział piąty ma charakter aplikacyjny.

13. Wykorzystane w rozprawie metody i narzędzia badawcze są adekwatne do postawionego problemu. Obejmują one w części teoretycznej studia literaturowe zawierającą polską i zagraniczną literaturę przedmiotu, zaś w części empirycznej przede wszystkim metodę kwestionariuszową z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, a także metody statystyczne pozwalające na analizę struktury i współzależności między zgromadzonymi danymi.
14. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do tematyki związanej z obrotem bezgotówkowym, pełniąc przede wszystkim funkcję wyjaśniającą i deskryptywną, co jest naturalnym i właściwym posunięciem pozwalającym na zapoznanie się z pojęciami zastosowanymi w dalszej części pracy.
15. Zaciekawia rozdział drugi w którym dokonano przeglądu głównych kierunków badań wiązanych z obrotem bezgotówkowym i zaprezentowano aktualny stan wiedzy na ten temat. Jest to o tyle cenny rozdział, że pokazuje co już w tym zakresie zostało zbadane i jakie są luki badawcze. Zwrócono także uwagę na inne nurty badawcze występujące w literaturze, będące implikacją obrotu bezgotówkowego – takie jak: wzrost gospodarczy, szara strefa oraz koszty transakcyjne obrotu bezgotówkowego. W ramach tych obszarów przeanalizowano wybrane wyniki badań empirycznych w oparciu o przegląd literatury, skupiając się zarówno na publikacjach naukowych krajowych, jak i zagranicznych.
16. Zgodnie z przyjętymi zasadami pisania pracy doktorskiej rozdział trzeci jest rozdziałem empirycznym. Autorka przedstawiła rynek płatności detalicznych. Odniosła się szczególnie do ubankowienia w krajach Unii Europejskiej, biorąc pod uwagę liczbę rachunków *per capita* i liczbę transakcji na rachunku przypadającą na jeden rachunek, co należy uznać za zasadne.
17. W rozdziale czwartym Autorka przedstawiła metodykę badań oraz wyniki badań pierwotnych. Zgodnie z opisem badanie ankietowe przeprowadzone zostały na próbie 500 polskich respondentów (w wieku 18 lat i więcej), w okresie od 18.10.2019 r. do 8.11.2019 r., a jego zasięg miał charakter ogólnopolski. W rozdziale czwartym dokonano oceny stopnia zaawansowania obrotu bezgotówkowego wśród polskich konsumentów w oparciu o autorski wskaźnik włączenia płatniczego, identyfikując przy tym czynniki hamujące przez założeniem konta bankowego, którego posiadanie umożliwia korzystanie z szerokiego

wachlarza instrumentów płatniczych. Ocenie poddano także stosowane metody płatności w zależności od kanału dystrybucji oraz stopnia zaawansowania obrotu bezgotówkowego konsumentów. Autorka uczyniła to z powodzeniem.

18. W rozdziale ostatnim Autorka podjęła próbę skonstruowania modeli ekonometrycznych, których celem było określenie determinant kształtujących obrót bezgotówkowy w „starych” i „nowych” krajach UE. Dobór potencjalnych zmiennych objaśniających wynikał z przesłanek teoretycznych, studiów literaturowych, jak i analiz przeprowadzonych w rozdziale czwartym (ujęcie mikro). Estymacje parametrów modeli poprzedziła prezentacja szczegółowych charakterystyk rozkładu dla zmiennych objaśnianych i potencjalnych zmiennych objaśniających. Dokonano także oceny stacjonarności szeregów czasowych i zbadania korelacji pomiędzy zmiennymi objaśnianymi a zmiennymi objaśniającymi. Autorka uczyniła to w stopniu satysfakcjonującym.
19. Podział instrumentów płatniczych zaprezentowanych w rozdziale pierwszym nie budzi zastrzeżeń. Pokazanie przez Autorkę niejednorodności klasyfikacji jest kluczowe. Autorka jednak bazuje w dużej mierze na publikacjach polskojęzycznych. Niewątpliwie odniesienie w większym zakresie do pozycji anglojęzycznych, w tym baz danych z których Autorka korzystała w rozdziale czwartym byłoby w tym miejscu pożądane.
20. Doktorantka analizuje wybrane czynniki wpływające na obrót bezgotówkowy. Bardzo ładnie wyjaśniła dobór zmiennych do modelu. Klarowność przedstawionych zmiennych w tabeli 5.1. zasługuje na pochwałę.
21. Oczekiwałam graficznego przedstawienia wpływu czynników na obrót bezgotówkowy. Niewątpliwie propozycja modelu w formie graficznej zwiększyłaby wartość pracy.
22. Bardzo dobrym posunięciem jest przedstawienie podsumowań po każdym rozdziale wskazując tym samym na etap realizacji procesu badawczego, realizacji celu, a także weryfikacji poszczególnych hipotez.
23. Zastosowanie trzech poziomów włączenia płatniczego: nieubankowieni (poziom 1), marginalnie ubankowieni (poziom 2) i w pełni ubankowieni (poziom 3) bazujących na wskaźniku lejkowym Pani profesor Moniki Maison uznaję za zasadne i właściwe.
24. Pod kątem formalnym (przypisy, tabele, wykresy, bibliografia) praca wzorcowa.

KONKLUZJA

Autorka w sposób właściwy dokonała realizacji procesu badawczego. Poprzez prezentację podstaw teoretycznych z zakresu obrotu bezgotówkowego, wykazała się wiedzą teoretyczną z badanego zakresu, a poprzez analizę badań wtórnych oraz badań pierwotnych wykazała się umiejętnością interpretacji danych i wyciągania wniosków.

Moja ocena poprawności struktury rozprawy, metod i narzędzi badawczych oraz doboru i wykorzystania materiałów źródłowych jest pozytywna. Autorka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej ujawnionej w trakcie przygotowania wyników pracy i jej prezentacji

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska **spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i zasługuje na wyróżnienie**. Dysertacja doktorska przygotowana przez Panią mgr Marlenę Grzelczak jest opracowaniem, które oceniam wysoko. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Pani Marlena Grzelczak wykazała się wiedzą teoretyczną z badanego zakresu. Jest to praca stanowiąca dowód biegłej orientacji Autorki w tematyce obrotu bezgotówkowego. Co więcej, podjęty temat jest aktualny i istotny dla teorii ekonomii i finansów. Mając na uwadze kryteria merytoryczne i formalne, rozprawa doktorska mgr Marleny Grzelczak napisana pod opieką naukową dr hab. Agnieszki Czajkowskiej, prof. UŁ oraz promotora pomocniczego dr Katarzyny Miszczyńskiej spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dziedzinie nauk społecznych dyscyplinie Ekonomia i Finanse. Wnioskuje o dopuszczenie mgr Marlenę Grzelczak do publicznej obrony.

Beata Świecka